

SLOJEVI JAVNOG DISKURSA

Prispevek obravnava različne vidike javnega diskurza. Poleg tega, da poskuša ugotoviti, kaj vse vpliva na oblikovanje javnega govornega besedila, se – ob razmišljanju o funkciji določenega tipa javnega sporazumevanja – posveti tudi jezikovnim posebnostim, ki jih v polje javnega sporazumevanja vnašajo predstavniki (deloma) različnih socialnih, kulturnih, nacionalnih, strokovnih, seksualnih, starostnih in podobnih skupin, v izražanju katerih se pogosto pojavijo tudi elementi krajevnih ali regionalnih govorov. Na izbranih zgledih iz novejše hrvaške politične govorice razčleni slojevito in dinamično obliko javnega diskurza, ki se pojavlja v specifičnih, hrvaških družbenih in političnih razmerah.

diskurz, besedilo, sobesedilo, javni diskurz, hrvaški javni diskurz

Various aspects of public language are considered. In attempting to establish major influences on the shaping of public discourse, besides the public function itself (which may serve to distinguish among political, journalistic, ecclesiastical and other types of discourse), attention needs to be given to linguistic features typical of members of (partially) differing social, cultural, national, professional and other groups, in whose utterances elements of local regional speech/dialect can be detected. A selection of more recent Croatian political speeches is used to present a complex and dynamic picture of public discourse being shaped in specific Croatian social and political circumstances.

discourse, text, context, public discourse, Croatian public discourse

Diskurs i javni diskurs – pokušaj određenja

Pomak je zanimanja s *jezika kao sustava* na *jezik u uporabi* – koji se razabire u prebacivanju težišta s tradicionalnoga jezikoslovlja na diskursne studije¹ – najavio novo poglavlje u proučavanju jezičnoga fenomena. Kako je (očekivan) razvoj evropske (strukturalističke) lingvistike u sedamdesetim godinama 20. stoljeća od rečenice, dotad najviše i konačne razine jezičnoga opisa, iskoracio prema *tekstu* kao

¹ O tome usp. R. de Beaugrande, *The Story of Discourse Analysis, Discourse as Structure and Process – Discourse Studies* 1, 1997, 35–62. Ukratko, dok se *jezični skrbnici* upiru da »sačuvaju dobar jezik« i »oslobode ga od razaranja vulgarna, nekultivirana govora«, ozakonjujući pritom jezični varijetet *moćnih* govornika kao jedinu »ispravnu« ili »pravilnu« uporabu (str. 43), *diskursna će analiza* razvijati *cjelovitu transdisciplinarnu perspektivu* u kojoj će se moći *uspostavljati veze* unutar široke palete pitanja što se, međusobno koordinirana, nameću »iznutra« i »izvana« (str. 59).

najkompleksnijem jezičnom znaku (*sintaksa teksta/tekstna lingvistika*), upravo su se na planu *nadrečeničnog jedinstva* nametnule relacije spram pojma *diskursa*, razvijena u američkoj i ne samo (pragma)lingvističkoj znanosti; naime teorijom će se diskursa svaka sa svojih aspekata ravnopravno baviti i filozofija, kognitivna znanost, antropologija, sociologija, psihologija i sl. *Tekst i diskurs* – u pravilu upućujući na jedinice više od rečenice – bliski su, a opet specifični pojmovi iznikli iz ne samo zemljopisno udaljenih teorijskih misli. Ipak, kako se oba pojma rabe u okriljima obiju teorijskih disciplina, gdje gdje i sadržajno se preklapajući, neće uvijek biti lako odčitati finu nit koja ih, usprkos novijim približavanjima znanstvenih polazišta,² i nadalje čini prepoznatljivima.

Koliko god da se u školskim i leksikonskim definicijama pojmova ponuđena »matematička« formula *tekst + kontekst = diskurs* (i iz nje izvedena *diskurs – kontekst = tekst*) činila odviše simplificiranom i stoga »bez ostatka« neodrživom, toliko se, ipak, u spremnosti da se *tekst* motri u *kontekstu*³ te da se *kontekstu* pristupi kao kompleksnom fenomenu,⁴ dakle nužno multidisciplinarno i interdisciplinarno, razabire *differentia specifica* diskursnih studija. S druge pak strane, *tekst* je, neprirodno lišen svoga *konteksta*, upravo u analizi diskursa sveden na puki *jezični*

---

² Stasajući iz tradicionalne sintakse, tekstna je lingvistika u svojim počecima zaokupljena formalnom organizacijom iskaza u tekstu. Zatočena međutim u tim okvirima teško je mogla odgovoriti na pitanje što je tekst, štoviše i uspostaviti njegove krajnje granice (o tome usp. Škiljan 1997, Badurina 2000b). Stoga je, nastojeći ustanoviti po čemu je tekst *tekst*, a ne tek niz međusobno nepovezanih rečenica, neizbježno iskoračila iz njegovih okvira te na najvišu jedinicu jezičnoga opisa uperila i pogled *izvana*: standardi su tekstualnosti (konstitutivna načela teksta) upozorili na to kako se bit teksta tek manjim dijelom potvrđuje u tekstu samom (usp. Beaugrande, Dressler 1981). Upravo se time tekstna lingvistika nužno približila multidisciplinarnim diskursnim studijima.

I više od simboličnog sjedinjenja dvaju pristupa predstavlja već kulturna knjiga *Introduction to Text Linguistics* Roberta de Beaugrandea i Wolfganga Dresslera (1981): 1976. godine rođena zamisao da se na engleski jezik prevede dobro primljena Dresslerova knjiga *Einführung in die Textlinguistik* (1972) nužno je preinačena i novi je rukopis profesora bečkoga i profesora floridskog sveučilišta – Dresslera i de Beaugrandea – obogaćen interdisciplinarnim vizurama, ujedinio »tradicionalnu nadrečeničnu lingvistiku sa širokim rasponom interdisciplinarnih istraživanja proizvodnje, recepcije i korištenja tekstova u ljudskoj interakciji« (Beaugrande, Dressler 1981: XI).

³ Usp. npr. Cook 1989: 156 i 158. *Tekst* se određuje i kao jezični zapis komunikativnoga čina (usp. npr. Brown, Yule 1998: 5–6), a *diskurs*, naprotiv, uključuje međusobno djelovanje *teksta* (sintakse, gramatike) i *situacije*, *izvanjezičnoga konteksta* (usp. Hoey 1991: 211–213 i 266). Drugim riječima *tekst* je jezični materijal (ono što kažemo preuzimajući govorni kanal), a *kontekst* je okolina u kojoj se govorenje (jezična produkcija) pojavljuje (usp. Schiffrin 1994: 363). O teško odredivim granicama između dvaju pojmova usp. i Crystal 1997b: 116, Wales 2001: 390, Škiljan 1997: 9.

⁴ Kao jedno od središnjih pitanja diskursnih studija nameće se stoga određenja *konteksta*; kontekst kao *znanje*, i to znanje o *situaciji* (usp. Schiffrin 1994: 365 i d.) nepovratno razmiče skućene granice jezičnoga konteksta i u se potencijalno uključuje sve što se prepoznaje (ili što koji od sudionika komunikacijskoga procesa prepoznaje) relevantnim za razumijevanje poruke. Naime po načelu *lokalne interpretacije* (usp. Brown, Yule 1998: 58–64) slušalac neće konstruirati veći kontekst no što je to nužno za interpretaciju poruke, odnosno iz jezične će i izvanjezične okoline probrati samo ono što je nužno za *osmišljavanje* iskaza i teksta. U tom se smislu i može utvrditi da svaka poruka sadrži tekstualnu (semantičku) i kontekstualnu obavijest; kontekstualna obavijest ona je koja se prepoznaje u odnosu prema *nečemu drugom* što nije primarno u središtu naše pozornosti, a što je to *drugo*, ovisi o tome koje ćemo »dijelove« konteksta prepoznati kao relevantne (usp. Schiffrin 1994: 362–363 i dr.).

sadržaj koji, tako ogoljen, nema nikakva smisla doli semantičkog značenja koje proistječe iz zbira pojedinačnih (jezičnih, apstraktnih) značenja riječi, izraza i rečenica. Tako definiran tekst pupčanom je vrpcom trajno povezan s kontekstom u kojem se pojavljuje i u kojem zadobiva smisao te jedino na taj način ostvaruje i svoju komunikacijsku zadaću.⁵

Iako se zapisan tekst, iz konteksta istrgnut i »zamrznut« u određenom stadiju svoga nastajanja, može činiti podatnijim tradicionalnim jezikoslovnim interpretacijama, teško da će se njima moći proniknuti u samu bit teksta, a zasigurno neće njima moći biti zahvaćene ni raznolike i kompleksne pojave koje svaki komunikacijski čin – izgovoren ili zapisan – čine jedinstvenim i neponovljivim. Naprotiv, analiza će se diskursa – razmjerno broju motrišta s kojih se jezična djelatnost razmatra – naći na najboljem putu da opiše dinamičnu i složenu ljudsku jezičnu aktivnost. Takav pristup neće moći zaobići ni sudionike komunikacijskog procesa (pošiljaoca poruke i primaoca)⁶ čije neponovljive individualnosti u određenom situacijskom kontekstu kreiraju poruku (tekst).

Do nesagledivosti dinamizirane vizure diskursne pristupe čine izazovnima i poticajnima (pogotovo) kada je riječ o javnoj jezičnoj djelatnosti. No prethodno pokušajmo odrediti pojam *javnoga diskursa*.

Ponajprije, iako postojanje *javnog diskursa* pretpostavlja – negdje na zamišljenom drugom polu – postojanje onoga *privatnog*, granicu među diskursnim područjima nije moguće čvrsto i jasno povući. (Uostalom, umjetno bi, i idealno, dijeljenje diskursnoga polja bilo protivno samoj ideji diskursa.) *Javnost* i *privatnost* nisu naime apsolutne, pa ni »plus« i »minus« kategorije, te je zato jasna polarizacija *javnosti* i *privatnosti* teško zamisliva, a još teže ostvariva.⁷ Zacijelo je jedina prava privatna sfera ona koja se ostvaruje u najužem obiteljskom krugu kada su i društvene uloge određene isključivo (ili gotovo isključivo) obiteljskim odnosima: jedinka se u pravilu predstavlja kao član obitelji – bračni partner, majka, otac, sin, kći, brat, sestra (dakako, i u kombinacijama tih uloga: supruga i majka, kći i sestra i sl.). Međutim majka može biti i učiteljica, te će u nekim situacijama – pretpostavimo u odnosima s djecom – u prvi plan isplivati »prosvjetiteljski« tonovi; otac, ekonomist, progovorit će s drugih pozicija ako se, primjerice, povede razgovor o najnovijim kreditnim ponudama i kućnom proračunu, i sl. No situacija se u pravom smislu usložnjava tek iskorakom iz obiteljske sredine kad i odnosi među pojedincima, članovima neke zajednice, postaju znatno kompleksniji i potencijalno *javniji*.

⁵ Usp. Schiffrin 1994: 363–264. Dok se u novijoj tekstnoj lingvistici – koja, uspostavljajući načela tekstualnosti, nužno pretpostavlja širi kontekst u kojem se tekst ostvaruje – pojam teksta zamjetno približava pojmu diskursa (usp. Beaugrande, Dressler, 1981), u analizi se diskursa – vjerojatno baš stoga što sam *kontekst* zaprima istaknuto i izazovno područje multidisciplinarnih istraživanja – *tekst* poima znatno uže.

⁶ Usp. Wales 2001: 114.

⁷ O *formalnosti* i *neformalnosti* kao dihotomiji, odnosno kontinuumu između dva pola ponajprije s aspekta etnografije komunikacije te o određenju pojma *formalnosti* usp. i J. T. Irvine, *Formality and Informality in Communicative Events, Linguistic Anthropology – A Reader*, 2001, 189–207.

Kako međutim svaka jedinka u složenoj mreži društvenih odnosa preuzima različite uloge, neće biti svejedno kojom se prilikom (u kakvu *društvenom kontekstu*) oglašava te nastupa li, primjerice, kao anonimni građanin na javnom skupu ili izravnim uključenjem u radijsku ili televizijsku emisiju, kao učenik/student u određenoj školskoj/akademskoj situaciji (ispit, konsultacije, seminar i sl.), govori li kao profesor, liječnik, odvjetnik, čelnik kakve javne institucije ili društva ili pak kao član neke političke stranke, sindikalne udruge i sl. – i o tome će, u pravilu, ovisiti i njegov jezični iskaz.⁸ U svakog je pojedinca nadalje čvrsto utisnut i sasvim osobni pečat, pa će se – opet ovisno o situaciji – u njegovu izrazu u većoj ili manjoj mjeri prepoznavati značajke lokalnog/regionalnog/dijalektalnog idioma, nerijetko i nacionalne, kulturne, vjerske, ideološke i spolne pripadnosti.

U svekolikoj je ljudskoj javnoj djelatnosti ona jezična jedna od temeljnih ili, drugim riječima, upravo se jezičnom aktivnošću ljudska jedinka ostvaruje i potvrđuje kao društveno biće. Javna se dimenzija ljudskoga komuniciranja pritom vezuje uz funkcioniranje ljudskih zajednica, pa se u njemu zrcale konkretne društvene potrebe, ali i najšire i najslojevitije shvaćeni odnosi među pripadnicima društvenih skupina, sudionicima raznolikih društvenih interakcija. Odatle proistječe mogućnost da i u *jeziku* – kao sredstvu te komunikacije – tražimo i prepoznajemo elemente javnosti. No odnosi su između jezika i društvene zajednice znatno složeniji: društvena se zajednica jezikom formira, ali i u jeziku uvijek nanovo potvrđuje (može to biti – i češće je – jedan jezik, no postoje i bilingvne/multilingvne zajednice);⁹ s obzirom na istaknutu *društvenu* funkciju jezika, u jeziku će se – poglavito u standardnome jeziku kao sociolingvističkoj činjenici – razvijati izražajne mogućnosti koje su nužne za funkcioniranje određene društvene zajednice.¹⁰ U samoj činjenici da je jezik neraskidiv dio najraznolikijih društvenih djelatnosti leže razlozi mnogolikosti jezičnih izraza što ih spremno objedinjujemo kompleksnim pojmom *javni diskurs*. Uvažavajući pak već u pojmu *diskursa* uključenu

---

⁸ O nekim aspektima javne sfere i uopće o javnosti usp. Cooper 1989, posebice cjelina *Communication and Public Issues*; Škiljan 2000; Kovačević, Badurina 2001.

⁹ Prihvati li se da je jezik način funkcioniranja ljudske zajednice, može biti riječi i o *jezičnoj/govornoj zajednici*. Način je to da o jeziku »prestanemo razmišljati samo kao o gramatičkom sustavu, već i s obzirom na ljude koji ga upotrebljavaju kao moćno intelektualno oruđe u svakodnevnom životu« (usp. Speech Community and Communicative Competence, *Linguistic Anthropology – The Reader*, 2001, 39), odnosno lingvistički se fenomen proučava unutar društvom definirana univerzuma, a studij se jezika u uporabi dovodi u vezu s općim normama ponašanja (usp. i J. J. Gumperz, Speech Community, *Linguistic Anthropology – The Reader*, 2001, 43). Naime lingvistički će antropolozi razmatranje jezične djelatnosti obogatiti upravo prinosima u kojima se razmatra i pitanje uvjetovanosti jezičnih vještina pripadnošću određenoj društvenoj zajednici. I *komunikativna će kompetencija* (sposobnost da se jezični izraz primjeri kontekstu) također biti prepoznata kao društveno ovjerena kategorija (ovisit će o konkretnoj društvenoj zajednici, odnosno o tome kako sami govornici vrednuju svoj jezik, a mijenjat će se i u različitim razdobljima jezične/društvene povijesti).

¹⁰ U okvirima se tradicionalne (posebice u slavenskim filologijama razvijene) *funkcionalne stilistike* razmatraju tzv. *funkcionalni stilovi standardnoga jezika*. (Usp. npr. Silić 1996, Tošović 1988 i 2002, Pranjić 1985.) Po funkcionalnom ključu izdvojeni znanstveni, administrativno-poslovni, publicistički (novinarski), književnomjetnički (beletristički) i razgovorni funkcionalni stil kao jezični podsustavi svaki na svoj način popunjavaju i zadovoljavaju određen segment ljudskih društvenih i jezičnih potreba.

dinamiku, promjenljivost i odatle »nepodatnost« predvidljivim i pravilnim »školskim« diobama i klasifikacijama, po funkcionalnom ćemo (nerijetko i sadržajnom) ključu u različitim javnim jezičnim ostvarajima prepoznavati dijelom različite diskursne tipove ili domene (*poddiskurse*). Ipak, svaki će diskursni tip – prepoznat na temelju svojih *dominantnih* jezičnih obilježja – biti podložan situacijskim kontekstom uvjetovanim utjecajima drugih diskursnih tipova. Naime budući da su »čiste« situacije u kojima se potpuno jasno luče društvene djelatnosti i uloge što ih sudionici u njima preuzimaju, ili su im dodijeljene, samo idealne projekcije, i u pratećoj se jezičnoj sferi neizbježno pretapaju i prožimaju značajke (dijelom) različitih diskursnih tipova. Pritom ćemo neke značajke prepoznavati kao dominantne, druge kao usputne ili marginalne, a treće kao nenadane i neopravdane iskorake.

Posebnost se javne jezične komunikacije očituje i u sasvim specifičnu odnosu među sudionicima komunikacijskoga procesa. S jedne je strane govornik – pošiljalatelj poruke koji ima relativno čvrstu (nezamjenjivu) poziciju, a s druge su slušatelji – primatelji poruke (često kao brojniji auditorij) kojima se s jasnom (pragmatičkom) namjerom prenose društveno važni sadržaji. Kako je javna komunikacija društveno određena, ona će – prije negoli o sadržaju poruka – ovisiti o statusu i ulozi sudionika.¹¹ Naime pošiljalatelj će javne jezične poruke u pravilu nastupiti s obzirom na svoj društveni status (oglasit će se kao predsjednik države ili vlade, resorni ministar, kao član političke stranke, kao novinar ili komentator, kao svećenik i sl.), a primatelji će takve poruke potencijalno biti svi članovi društvene zajednice. Pritom, koliko god da krug slušatelja/čitatelja može biti nesagledivo velik – primjerice, slušateljstvo/gledateljstvo neke radijske ili televizijske emisije ili čitateljstvo visokotiražnih novina – u svakom se komunikacijskom činu on ipak nužno praktično ograničava. Ipak, s jedne strane nedefiniranost i neobuhvatljivost krajnje karike komunikacijskoga lanca, s druge razumljiva, iako ne uvijek baš i razumna/ostvariva, želja pošiljalatelja poruke da poruka koju odašilje bude i (opće)prihvaćena – značajke su koje javnu jezičnu komunikaciju čine načelno demokratskom.¹²

U globalno se zacrtanu javnom diskursu mogu – ovisno o području društvene uporabe te, posebice, s obzirom na *odnose* koji se uspostavljaju među sudionicima komunikacijskoga procesa – prepoznati diskursni tipovi niže razine: politički, sakralni, publicistički. Imajući pak u vidu već isticanu fluidnost, nemirnost,

¹¹ O istim se naime sadržajima – o politici, ekonomiji, zdravstvu, školstvu, jeziku, administraciji, nogometu i sl. – može govoriti i u privatnoj i u javnoj sferi; više-manje isti se, standardizirani, jezični izričaj može pritom odabrati i u privatnom diskursu, pa će upravo o odnosu među sudionicima komunikacijskoga procesa ovisiti tip komunikacije (javna ili privatna).

¹² Iako, nesumnjivo, i specijalizirani diskurs (npr. akademski) ima mnoge značajke javnosti, on je već u svojim polazištima ipak elitistički: usmjerava se, primjerice, tek užem krugu odabrane akademske zajednice. (O specijaliziranom diskursu neće ovdje posebno biti riječi; usmjeravamo se naime javnom diskursu u užem smislu riječi.) »Populizam« pak i »demokratsnost« javnoga diskursa (i ne tako rijetko – ponajčešće u političkom diskursu – izrazite demagoške intonacije) bit će popraćen i odgovarajućim jezičnim sredstvima.

»neuhvatljivost« i »neobuhvatljivost« (javnog) diskursnog polja, dakle stalna pretapanja i prožimanja diskursnih tipova, više no funkcionalnim diferenciranjem (pripadaju li, primjerice, pojedini iskazi političkom i/ili publicističkom diskursnom tipu, jesu li, recimo, u novinama kao mediju gdje ipak pretežiti ekonomski, pravni ili znanstveni/stručni sadržaji i njima odgovarajući jezični izričaji) u primjerima ćemo se novijega hrvatskog javnog govora pozabaviti jezičnim značajkama koje u javnu jezičnu komunikaciju unose govornici kao pripadnici (dijelom) različitih socijalnih, kulturnih, nacionalnih, profesionalnih, rodnih, naraštajnih i sl. skupina, govornici koji u svoje javne iskaze često – svjesno ili nesvjesno – propuštaju i lokalne/regionalne/dijalektalne jezične elemente.

Slojevitost javnog diskursa – hrvatski primjer

Nastojeći slijediti prvotnu zaokupljenost diskursnih studija (poglavito analize diskursa) govorenom jezičnom produkcijom, iz aktualnoga hrvatskog javnog diskursa donosimo primjere javno izgovorene riječi. Ako i – primjeri će tome posvjedočiti – nije uvijek moguće razgraničiti politički, publicistički i, možda, u javnim medijima zastupljen populariziran vid specijaliziranog diskursa, jedno je izvan svake sumnje: javnost na prvom programu nacionalne televizije izgovorenih riječi zasigurno neće moći biti dovedena u pitanje.

Prvi su primjeri izdvojeni iz televizijskog političkog magazina emitirana u studenome 2003. uoči početka kampanje za parlamentarne izbore. Iako su priče tzv. običnih ljudi koji su sudjelovali u emisiji ili su o njima bile snimane reportaže željele upozoriti na probleme u funkcioniranju pravne države, »prosvjetiteljska« se uloga javnoga medija ostvaruje u poruci što je trebala biti odaslana gledateljstvu, a nedvosmisleno je istaknuta već u nazivu emisije – *I vaš glas je bitan*: izlaskom na izbore – koliko god da se to možda može činiti bezizglednim – vi možete promijeniti društvenu zbilju. Pritom kroz prizmu javnog medija (televizijska emisija visokog postotka gledanosti) i međusobno različiti izričaji – u široku luku od sasvim osobnih i dirljivih priča, preko novinarskih i populariziranih akademskih interpretiranja, do uopćenih (često i plošnih) političkih iskaza predstavnika vodećih političkih stranaka – sudjeluju u kreiranju hrvatskoga javnog diskursa.¹³

¹³ U dijela se govornika zamjećuje svijest o javnosti medija, a ona se prepoznaje i u njihovu izrazu: često se, nastojeći se približiti jezičnom standardu, ispravljaju i/ili se u njihovu govorenju zamjećuje supostojanje standardnih i dijalektalnih/regionalnih/lokalnih jezičnih značajki. (Ima i drukčijih primjera: koketiranjem se s lokalnim idiomom može težiti postizanju posebnih učinaka, pa i iznuđivanju smijeha i, očekivano, simpatije gledateljstva, a katkad takvo govorenje može biti posljedicom nedostatne komunikativne kompetencije govornika.) O komunikativnoj se kompetenciji ovdje promišlja kao o sposobnosti da se jezični iskaz primjeri situaciji, da se odabere pravi kod. Ili – drugim riječima – da bi se pojedinac prepoznao kao član određene zajednice, »on mora znati kada govoriti, a kada ne, kako biti ljubazan, kako zatražiti ili ponuditi suradnju, kako zvučati smireno, iznenađeno, zainteresirano, zabrinuto itd.« (v. A. Duranti, *Linguistic Anthropology: History, Ideas, and Issues, Linguistic Anthropology – A Reader*, 2001, 17). Upravo se u činjenici da je komunikativna kompetencija određena (i) društvenim normama (što je prihvatljivo i kakvo se jezično ponašanje očekuje u određenoj situaciji, u određenoj društvenoj zajednici) još jedanput potvrđuje

Ulomak koji ovdje navodimo monološka je dionica sveučilišnog profesora konom se on nadovezuje na priču žene koja je, rodivši treće dijete, ostala bez radnog mjesta:

Što se priče tiče, sve moje simpatije i solidarnost je na strani gospođe. Problem prelaska iz jednog društva u drugo društvo, iz ukupne socijalne sigurnosti u jedan krajnji radikalni liberalizam konca 19. stoljeća suočio nas je s ovakvim problemima: neodgovarajuće radno zakonodavstvo, usuđujem se reći jedno elementarno odsustvo morala kod poslodavaca koji se kriju iza slova zakona jer ugovor na određeno vrijeme je na određeno vrijeme, prema tome – pravno govoreći – pretpostavljam da je to s njegove strane čista situacija, ali je nemoralna. Međutim ja bih rađe komentirao ovaj zadnji dio, na kraju krajeva zbog toga smo i došli ovdje. Pa ja bih rekao da 23. studenoga hrvatski građani trebaju donijeti dvije bitne odluke, koje su međusobno povezane. Prva je odluka izaći na izbore ili ne, i druga je odluka kome dati svoj glas. Prva odluka izaći na izbore je predmet velikih analiza. Postoje u samoj Evropi neke zemlje, recimo Belgija i Grčka, gdje je to zakonska obaveza i kažnjava se neizlazak na izbore – ne puno, ali se ipak kažnjava. Kod nas to nije slučaj. Kod nas se govori o građanskoj dužnosti, govori se o pravima i slično, a zapravo kad god se govori o izborima i kada se motivira ljude da izađu na izbore, uvijek im treba ukazati na povezanost između njihove izborne odluke i onoga što nas čeka ili barem onoga što želimo. Izbori su – kako to jedan Amerikanac kaže – jedino sportsko nadmetanje gdje publika određuje pobjednika. Razočarenje je veliko, toga budimo svi svjesni. Razočarenje je veliko zato što su naša očekivanja velika. Mi smo stvarno mislili i '90. – pored, naravno, samostalne države i promjene poretka – da višestranački sustav po sebi automatski stvara sve one blagodati zaboravljajući da ipak moramo proći kroz jedno čistište svega onoga kroz što još uvijek prolazimo. Postoje razlike u političkoj ponudi. Na biračima je da uoče u čemu su tu razlike. One su i personalne, po ličnostima ljudi, po nekim programskim osnovicama, vrlo vjerojatno i po tom senzibilitetu za mlade, za, na kraju krajeva, i za porodične nadoknade i za problem trećeg djeteta, mada osobno mislim da je vama veći problem radno mjesto, je l' tako posao, nego porodijska nadoknada.

Dok je u prvoj i zadnjoj rečenici tek formalno uspostavljena veza sa sasvim osobnom ljudskom sudbinom, središnji je dio profesorova izlaganja situaciji primjereno (određen tip televizijske emisije snimljene i emitirane u predizborno vrijeme) tumačenje demokratske prakse te diskretno poučavanje gledateljstva, napokon i poticanje i hrabrenje *biračkog tijela* za izlazak na izbore. Intonacija se akademskog izlaganja zrcali i u strukturi teksta: sustavnost izlaganja istaknuta je člankovitošću primjerenom ponajprije pisanom planu realizacije, kada takva organizacija misli može biti popraćena i posebnom prostornom organizacijom teksta (hrvatski građani trebaju donijeti *dvije* bitne odluke; *prva* je odluka izići ili ne na izbore; *druga* je odluka za koga glasati; *prva* odluka predmet je velikih analiza;

---

društveni aspekt jezika (jezične djelatnosti). Otvara to prostore antropološkim i sociološkim pristupima, o čemu više u nastavku. O različitim tumačenjima jezične i komunikativne kompetencije, ali i pitanjima koja odatle izvire – npr. pojam *idealnog govornika* N. Chomskoga – usp. A. Duranti, nav. dj., *Linguistic Anthropology – A Reader*, 2001, 1–38, naročito 17–20 te D. Hymes, On Communicative Competence, *Linguistic Anthropology – A Reader*, 2001, 53–73.

drugo, postoje razlike u političkoj ponudi). Ležernosti pak govorenog iskaza pridonosi aforistična rečenica, izjava *jednog Amerikanca* da su *izbori jedino sportsko nadmetanje gdje publika određuje pobjednika*, iskaz koji, ipak neočekivano uspostavlja vezu između parlamentarnih izbora i inače znatno popularnijih sportskih natjecanja, odašilje nedvosmislenu poruku. Ni po drugim značajkama – u prvome redu fonetsko-fonološkim/prozodijskim i leksičko-sintaktičkim¹⁴ – govor sveučilišnog profesora ne odudara od slike (visoko)standardizirane jezične realizacije primjerene podjednako javnoj govornoj situaciji, kao i, ipak akademskom, pristupu aktualnoj i društveno zanimljivoj temi (govor stručnjaka). Naposljetku smirenost u nastupu (odmjeren ton, intonacija koja prati logičku strukturu iskaza/teksta, odmjerena gestikulacija) može se vjerojatno podjednako pripisati (odnjegovanu) osobnom stilu, kao i strategiji uvjeravanja: govornik je potpuno uvjeren u ono o čemu govori i stoga mu se može vjerovati; njegovo je gledište objektivno (ne zalaže se osobno iako jasno iznosi vlastite stavove), a u prilog objektivnosti idu i faktografski podaci (pozivanje na zakonsku regulativu u nekim evropskim zemljama ima posebnu – uglavnom neupitnu – društvenu i političku vrijednost).¹⁵

Drugi se (i) jezični slojevi otkrivaju u sljedećem primjeru preuzetom iz iste televizijske emisije:

Voditelj: Vi ste zaposleni u medicinskoj specijaliziranoj ustanovi, na mjestu pravni-ka ...

Gost: Da ...

Voditelj: Uskoro ćete imati 50 godina. Vaš strah se može otprilike svesti na rečenicu da ćete uskoro biti prestari, da će se tamo najvjerojatnije pojaviti neki Rus i reći će vam »Kume moj, ajde ti ća!«

Gost: Da, pa normalna stvar. Hrvatska država je na dobrom putu da bude umjesto skraćenog RH bit će RRH – Ruska Republika Hrvatska ili 13. mjesna zajednica Moskve. Jer smo na pravom putu ... [pljesak publike] Gledajte zbog čega ... Zbog toga što, konkretno, mi imamo puste ... Ja sam inače po struci diplomirani pravnik ... Mi inače imamo zakone o sprečavanju pranja novca a

---

¹⁴ Protivno ortoepskoj normi, no u suglasju s prevladavajućim urbanim ostvarajima standardnoga jezika, silazna je intonacija na nepočetnim (središnjim) slogovima (npr. [izâci], [kod nâs], [zaborâvlajući]. U sferu odstupanja od jezičnih normi pribrajamo i redukcije i kontrakcije (npr. *rade* < *radije*; *je l' < je li*). Slično je i s uporabom priloga *ovdje* u značenju smjera (*došli smo ovdje : *došli smo ovamo*). Zamjenica *jedan* u funkciji neodređenog člana (npr. *jedan krajnji radikalni liberalizam*, *jedno elementarno odsustvo morala*, *jedno čistište*) odlika je (raz)govornog diskursa, a i struktura rečenica (ponavljanja sintaktičkih dijelova koja idu u prilog slušnom »obuhvaćanju« dužih i kompleksnijih rečeničnih struktura, ali i nadređeničnoga jedinstva/teksta; položaj enklitika itd.) primjerena je govornoj realizaciji (npr. *Prva je odluka izaci na izbore ili ne* [...] *Prva odluka izaci na izbore je predmet velikih analiza*.)

¹⁵ Takva je strategija bitno drukčija od tobožnje argumentacije jednog drugog sudionika u istoj emisiji (visokog predstavnika jedne političke stranke) čija lažna konspirativnost prije evocira nagađajući, spekulativni diskurs (javnog) trača (*znamo o kojoj osobi govorimo* – iako se ona ne imenuje i sl.), a čija retorika (*naši – vaši*) neodoljivo podsjeća na raniji ideološki koncept (»plus« – »minus« polarizacija, odatle i »mi« i »oni«, bila je dominantna u doba socijalističke ideologije koje je s pojavom višestranačja posprdno i pogrdno nazvano dobom *jednoumlja*).

odnosi se isključivo na hrvatske građane. Kad je u pitanju špekulativni novac, izvana, onda je to *strateški partner*. Vjerujte mi, ja se u životu samo dvije bezazlene riječi bojim, a to su vam riječi prikrivenice, to su vam nove riječi u hrvatskom jeziku: jedna je *transparentno*, a druga je *strateški partner*. To su tako dvije lijepe riječi, a iza toga, kad god nešto pročitano, iza toga stoji afera. Na primjer, strateški partner ne postoji; on vam je *ortak, tajni ortak*. Pa kažete *strateški partner*, to znači *tajni ortak*. Još ako je *transparentno*, to je *ispod stola*. I *transparentno* prodaja *strateškom partneru* upravo dovodi do toga, do ovih tužnih hrvatskih priča.

[...]

Ja sam jednostavno '95. godine doživio da sam živio kao pravi Hrvat iz '71. godine. A to znači, mora sam dolaziti na posao, a nisam smija raditi ništa ...

[...]

Voditelj: Vi ste čak spjevali neku pjesmu, pjesmicu koja bi trebala ...

Gost: Za ove izbore? Kako ne!

*Pred izbore ove iskra nade tinja
Jer upravo će biti u vrijeme kolinja.
Iako smo jadni, obespravljani, sitni,
Pokažimo svima koliko smo mi bitni!*

Jezičnim standardom neutraliziran, na neki način i »obezličen« izričaj prvoga govornika zamijenio je lokalnim bojama izrazito obojen govor novog sugovornika: mjestimice se to zamjećuje na jezičnome planu (fonološke, morfološke i leksičke značajke dalmatinske čakavštine¹⁶), no ono što se posebno ističe, *pučki* je ton cijele njegove dionice. U duhovitim se, neočekivanim opservacijama – koje očigledno pridobivaju i simpatije publike u studiju jer govornik je prekidano pljeskom i povremenim smijehom – može odčitati lucidan, a istodobno i jednostavan, prostodušan pristup vrlo ozbiljnim životnim i društvenim pitanjima koji uvelike odudara od *srednje vrijednosti* (hrvatske) javne riječi.

U tom kontekstu – a posebice s obzirom na to da je riječ o govorniku nefilološke naobrazbe – valja istaći *metajezičnu* komponentu njegova nastupa: po struci pravnik, duhovito komentira (konotativna) značenja u novijem hrvatskom političkom žargonu vrlo frekventnih, gotovo pomodnih riječi (*transparentno* i *strateški partner*).¹⁷

¹⁶ U dijelu se svoga iskaza govornik u većoj mjeri priklanja jezičnom standardu, da bi potom – što ga više zanosi ritam vlastite priče, a, vjerojatno, i potiče odobravajući puls publike – propustio više dijalektalnih elemenata: promjena *m > n* na kraju riječi (*pročitam > pročitan*), fonološko-morfološke značajke glagolskih pridjeva i imenica (*mora < morao, posa < posao; smija*) itd.

¹⁷ Štošta bi se još moglo pripomenuti o leksičkoj razini hrvatskoga političkog diskursa. Budući da je leksički sloj najotvoreniji promjenama, lako je ustanoviti mijene u statusu pojedinih leksema: neki se izrazito vezuju za pojedine ideološke koncepte (npr. *radnici i seljaci, unutarnji i vanjski neprijatelj* potječu iz komunističke/socijalističke retorike; *blagostanje* se, zahvaljujući davnašnjem predizbornom sloganu, pripisuje jednoj političkoj stranci), dok drugi jednostavno postaju činjenica svojevrjnog jezičnog trenda (npr. *vjerodostojnost – izbori vjerodostojnosti, vjerodostojnost hrvatske politike, vjerodostojnost stranačkog programa* – u iskazima predstavnika i lijeve i desne političke opcije).

Vrhunac je njegova nastupa ipak *na pučki* spjevana pjesmica koja *proznom* ozračju političkoga diskursa potpuno nenadano kontrapunktira banalne rime tipa *tinja – kolinja* i *sitni – bitni*. No i iz te nepretenciozne stihovane i rimovane tvorevine sasvim jasno izranja društveno poželjna (k tome još i, u doba emitiranja emisije, aktualna!) optimistična poruka da nismo tako *sitni* da ne bismo bili *bitni*, što u konačnici znači da i naš izborni glas može biti od presudne važnosti.¹⁸

Razlike se u izričaju pojedinih sudionika (i kreatora) hrvatskoga javnog diskursa vjerojatno mogu podjednako pripisati osobnom stilu, nerijetko i kulturnom krugu kojem pojedini govornik pripada¹⁹, ali, ništa manje, i društvenoj funkciji koju oni u određenom trenutku preuzimaju ili im je dodijeljena. Naime koliko god bi se u nastupu drugog govornika (diplomiranog pravnik) mogao razabrati mediteranski temperament, koji se, zacijelo ponešto predimenzionirano, ocrtava izvan zemljopisnog područja u kojem i takvo javno govorenje ima u većoj ili manjoj mjeri nultu

---

Valja reći i to da se upravo na sloju leksika (poglavito u javnoj jezičnoj sferi) najočitije i najbrže očituje stav jezične/govorne zajednice spram vlastita jezika. Upozorile su na to i devetdesete godine 20. stoljeća: nakon političkih promjena hrvatski se jezik okrenuo, najprije i najviše na leksičkom planu, vlastitim izražajnim mogućnostima. O tome usp. i Badurina 2000a, 2001.

¹⁸ Slične su intencije – pozivanje na izlazak na birališta – i sljedeća dva primjera posebno zanimljiva zbog interdiskurzivnih prožimanja. Prvi je nastao u sklopu GONG-ove akcije i nedvosmisleno podsjeća na poseban tip promidžbenih programa, tzv. *TV-shop*, i to ne samo po blještavoj inscenaciji već i ponavljanjem iskaza *Ali to nije sve!* (kojim se u navedenim programima inače želi navesti potrošače na što bržu, u pravilu telefonsku, narudžbu proizvoda koji se reklamira i uz koji se, kao dodatni mamac, nude još neki, često beskorisni dodaci). Drugi je primjer drugačijeg tipa *javnosti*: kao cirkularna se elektronička poruka širi uoči izbora (pošiljatelj nije u izravnom kontaktu s krajnjim recipijentom, koji je, napokon, i nepoznat – što i ovom tipu komunikacije daje pečat javnosti). Sugestija je da se iziđe na izbore uobličena poput poznatih *lanaca sreće*: »*Ovo nije obični lanac sreće – zato svakako pročitaj do kraja!* U nedjelju su IZBORI i nemoj biti papak nego izađi na njih! Ovaj lanac je započet prije mnogo godina i od tada je više puta obišao oko Zemlje. Važno je da ga ne prekineš nego pošalješ svim svojim prijateljima koji žive u Hrvatskoj i imaju pravo glasa. :) U protivnom će ti se dogoditi nešto grozno i zaista strašno!!! Oni koji će izaći na izbore u Sabor će izabrati ekipu po svojoj mjeri, a ako ne glasaš, tebi će, kad vidiš rezultate, ostati samo da udaraš glavom u zid i zaigraš 'hrkljuš'! To ti, naravno, neće pomoći jer, kako kaže naš narod, poslije apstinencije nema kajanja! Ovaj je lanac sreće potpuno istinit! Harry i Sally iz Tampe na Floridi, prije tri godine nisu poslali ovo pismo i nisu izašli na izbore ... i na njihov užas, za predsjednika države, u potpuno sumnjivim okolnostima, izabran im je, tada anonimn, a danas po zlu globalno poznati G. W. Bush. Navedeni je lik, TO OSOBITO ZAPAMTI, IZABRAN S PREDNOŠĆU OD SAMO NEKOLIKO STOTINA GLASOVA!!! Biračka mjesta se otvaraju u 7 a zatvaraju u 19 sati. Nemoj muljati da nemaš vremena ili da ti se ne da (Od nekoliko govana, jedno zasigurno manje smrdi od ostalih, pa ako treba – začepi nos!). Zato iziđi na izbore i glasaj! Razmisli, sjeti se ..., sjeti se Floride!!! I pošalji ovu poruku dalje!!!«

¹⁹ Teoretski gledano, pragmatički su uvjeti komunikativnih zadaća univerzalni, no s obzirom na višestruku isprepletenost jezične, društvene i kulturne zajednice, oni ipak variraju. U različitim se kulturama pojedine situacije različito interpretiraju, pa se i različita ponašanja smatraju prihvatljivima (pitanja bontona i/ili jezičnog bontona); na različite se načine oblikuje informacija i argumentacija u razgovoru; različiti su načini govorenja (intonacija, isticanja i sl.). Usp. *Language and Social Identity*, 1982, 12 i d. O međukulturnim razlikama u jezičnom ponašanju (na primjeru Indijaca koji govore engleski jezik u usporedbi s naobraženim stanovnicima Engleske i Sjedinjenih Američkih Država) usp. J. J. Gumperz, G. Aulakh, H. Kalzmann, Thematic structure and progression in discourse, *Language and Social Identity*, 1982, 22–56.

J. T. Irvine (Formality and Informality in Communicative Events, *Linguistic Anthropology – A Reader*, 2001, 189–207) posebno razmatra aspekte *formalnosti* koji se mogu primijeniti na različite jezične zajednice u istim društvenim situacijama, a po kojima se, recimo, službeni razgovor o politici razlikuje od neobvezujućeg ćaskanja o političkim temama.

stilsku vrijednost, toliko se i dvije ovdje prezentirane javno izgovorene dionice uklapaju u širu uredničku koncepciju (iznošenje i interpretiranje vlastite životne priče naspram ipak distanciranu akademskom komentaru upisani su na međusobno ipak udaljenim dijelovima pravca koji se proteže između krajnje subjektivnog i izrazito objektivnog diskursnog pola; to se, očekivano, odražava na cjelokupni javni nastup dvojice govornika).

Dotakavši pitanje (kulturnih) razlika u percepciji društvene situacije, pa potom i pitanje očekivana i društveno prihvatljiva (jezičnog) ponašanja, otvaramo još jednu temu: pitanje je to *tehnike razgovaranja* koje se na novijoj (»demokratiziranoj«) hrvatskoj javnoj sceni često i javno tematizira: naime i sam *razgovor* postaje temom javnih *razgovora*. Ilustrirat će to i sljedeći primjer iz druge televizijske emisije, također političkog magazina, emitirana u studenom 2003. U tom su televizijskom sučeljavanju sudjelovali čelnici vodećih hrvatskih političkih stranaka:

Sanader: [...] Da završim ja jer mi Hloverka stalno s potpitanjima ...

Pusić: Da, pa dobro, malo je ...

Sanader: Da, da, da ... slušao sam ja dosta vas ove 4 godine. Sad ćete vi malo nas ...

Pusić: Bilo bi dobro da ste malo bolje slušali ...

Sanader: Sad ćete vi malo nas slušati. Dakle ovako ...

Pusić: Mi nemamo tu naviku u demokraciji: sad ćete vi malo nas, pa sad ćemo mi malo vas ...

Sanader: Pa morat ćete se na to navići ... Morat ćete se na to navići

Račan: Da iskoristimo vrijeme ...

Sanader: Pa ja bih već odavno završio ono što sam mislio, da mi gospođa Pusić nije upala u riječ, ali ima ona na to pravo ...

[...]

Sanader: Gospođa Pusić ima naviku upadati drugima u riječ. Mislim da to je jedna navika koja se može tolerirati ...

Pusić: Ovo je razgovor, mislim ... Ajmo, ajmo malo veselije ... Nismo tu sami sebi spomenici ... Ajmo malo ... razgovor. Nismo sami sebi spomenici ...

[...]

Voditeljica: Gospođu Pusić, molim vas pustite gospodina Sanadera ...

Pusić: Ja ga puštam da bude spomenik ...

Javni se razgovor odvija među sugovornicima po ključu njihove društvene pozicije: s jedne je strane urednica/voditeljica, a s druge su strane gosti – vodeći hrvatski stranački političari – i među njima je, načelno, uspostavljen odnos ravnopravnosti.²⁰ Tema je razgovora, ali i sama *razgovornost* zacrtana uredničkom koncepcijom (politički magazin koji prati aktualne društvene teme i u koji se redovito pozivaju gosti; ista se tema, dakako, mogla obraditi u drugom tipu emisije, recimo sa snimljenim izjavama istih političara, novinarskom obradom i komentarom i sl.). Način pak odvijanja razgovora – koliko god da je zadan relativno čvrstim okvirom nazna-

²⁰O tome usp. i E. A. Schegloff, Talk and Social Structure, *The Discourse Reader*, 1999, 107–120 (osobito The problem of relevance, 111–114).

čenog situacijskog konteksta – nerijetko će iznenaditi (ne)očekivanim iskliznućima iz ipak pravocrtno zamišljene strukture javne rasprave na zadanu temu (novinar/urednik pripremljenim pitanjima nastoji u zadanom vremenu s odabranim gostima obuhvatiti različite aspekte najavljene teme). Do napuštanja će čvrsta okvira zadanih pitanja i discipliniranih odgovora u pravilu dolaziti s porastom polemičkih tonova, drugim riječima odmicanjem od početnih uglavnom kurtoazijom obilježenih općenitijih sadržaja.

I dok će, dakle, živost i prirodnost razgovorne situacije pretpostavljati i propuštati manje formalizirano uključivanje sudionika komunikacije u interakciju (neće se nužno čekati da prethodni govornik završi svoju repliku i/ili da moderator/voditelj da riječ idućem govorniku; govornici će gdjekad govoriti istodobno), jezični će se bon-ton uglavnom oštro suprotstavljati *upadanju u riječ*.²¹

Upravo takvu rasplamsalu razgovornu situaciju ilustrira navedeni primjer. Odgovor je prozvana političara ispresijecan s jedne strane uredničnim intervencijama (tzv. *potpitanjima*), a s druge upadicama (dosjetkama) kolegice političarke, također gošće u emisiji – i on to i tematizira! Sučeljavaju se pritom različiti pristupi razgovoru kao formi društvene interakcije (*Ovo je razgovor* – na primjedbu odgovara političarka), ali i različiti ideološki koncepti (tko koga u demokraciji treba slušati, i treba li uopće), a sve je začinjeno u predizborno vrijeme naročito provokativnim nagovještajima rezultata predstojećih parlamentarnih izbora (tko će koga slušati nakon izbora).

I ako tako narušenu razgovornu strukturu – Griceovim bismo riječima mogli govoriti o iznevjerenom *načelu suradnje*²² – smatramo unekoliko prihvatljivom (jer *spontanost* i *nepredvidljivost* razgovorne situacije specifičnost je emisija *uživo* koja im zacijelo donosi koji postotak gledanosti više), svakako je da ona može dovesti u pitanje smisao samog razgovora: razgovor prestaje biti *razmjenom* informacija i izokreće se u svoju suprotnost; veći se dio vremena troši na dogovaranje i pregovaranje o tehnici razgovaranja doli na razradu predviđene teme; istodobno govorenje većeg broja govornika znatno otežava praćenje razgovora, a i sugovornici počesto, u želji da se nadglasaju, jedni druge ne čuju. U takvim situacijama društvene norme – i više no jezične – nužan su korektiv koji, omogućujući jezičnu interakciju, stvaraju uvjete za opstanak društvenih zajednica.

Umjesto zaključka

Svaki je novi pokušaj obuhvaćanja javnog diskursa analizom zapravo unaprijed osuđen na necjelovitost i zgodimičnost. Različiti se pristupi – najavljeni priklanjanjem diskursnim studijima – nude podjednako s obzirom na odabrane predloške kao

²¹ Pitanje bon-ona vraća nas društvenoj dimenziji jezika, stoga se i ta pravila razlikuju u pojedinim društvenim/jezičnim zajednicama. Ta će činjenica uvijek ostavljati (relativno tijesan) prostor za rasprave koliko je, kada i kako *umjesno* prekidati nečije govorenje.

²² Usp. H. P. Grice, *Logic and Conversation*, *The Discourse Reader*, 1999, 76–88, osobito 78–79. Načelo je suradnje određeno kategorijama kvantitete, kvalitete, relacije i načina.

i s obzirom na priklanjanje pojedinim teorijskim uporištima (antropološkim, socio-loškim, kulturološkim, uželingvističkim i sl.). Jedno je međutim sigurno: jedino višestruko isprepletene perspektive mogu ponuditi dovoljno kompleksnu vizuru za pristup složenu fenomenu funkcioniranja jezika u razvijenim društvenim (i jezičnim) zajednicama.

Izbor iz literature

- Lada BADURINA, 2000a: *Purističke tendencije u jeziku hrvatskih javnih glasila*. 4. međunarodni kroatistički znanstveni skup (1998). Mađarska: Pečuh. 2–14.
- Lada BADURINA, 2000b: Tekst i kontekst. *Riječ* 6/1. 7–17.
- Lada BADURINA, 2001: Rječnička i uporabna vrijednost nekih hrvatskih leksema. *Współczesna leksyka. Część I*. Ur. K. Michalewski. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. 5–14.
- Robert-Alain DE BEAUGRANDE, Wolfgang DRESSLER, 1981: *Introduction to Text Linguistics*. London, New York: Longman.
- Gillian BROWN, 1996: *Speakers Listeners and Communication: Explorations in discourse analysis*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press.
- Gillian BROWN, George YULE, 1998 [1983]: *Discourse Analysis*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press.
- Guy COOK, 1989: *Discourse*. Oxford: Oxford University Press.
- Martha COOPER, 1989, *Analyzing Public Discourse*, Waveland Press, Inc., Illinois, USA.
- David CRYSTAL, 1992: *An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages*. London etc.: Penguin Books.
- David CRYSTAL, ⁴1997a: *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford, Massachusetts: Blackwell Publishers.
- David CRYSTAL, ²1997b: *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press.
- Teun A. van Dijk, 1977: *Text and Context : Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*. London, New York: Longman.
- Teun A. VAN DIJK (ur.), 1997: *Discourse as Social Interaction – Discourse Studies* 1, 2. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Alessandro DURANTI (ur.), 2001: *Linguistic Anthropology – A Reader*. Malden, Oxford, Melbourne, Berlin: Blackwell Publishing.
- John J. GUMPERZ (ur.), 1982: *Language and Social Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Michael HOEY, 1991: *Patterns of Lexis in Text*. Oxford: Oxford University Press.
- Adam JAWORSKI, Nikolas COUPLAND (ur.), 1999: *The Discourse Reader*. London, New York: Routledge.
- Marina KOVAČEVIĆ, Lada BADURINA, 2001, *Raslojavanje jezične stvarnosti*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Krunoslav PRANJIĆ, ³1985: *Jezik i književno djelo (Ogledi za lingvostilističku analizu književnih tekstova)*. Beograd: IGRO Nova Prosveta.
- Deborah SCHIFFRIN, 1994: *Approaches to Discourse*. Oxford, Cambridge: Blackwell.

- Josip SILIĆ, 1996: Polifunkcionalnost hrvatskoga standardnog jezika. *Kolo* 6/1. 244–247.
- Josip SILIĆ, 1984: *Od rečenice do teksta (Teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva)*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Dubravko ŠKILJAN, 1997: Granice teksta. *Tekst i diskurs*. Ur. M. Andrijašević, L. Zergollern Miletić. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. 9–15.
- Dubravko ŠKILJAN, 2000: *Javni jezik*. Zagreb: Antibarbarus.
- Branko TOŠOVIĆ, 1988: *Funkcionalni stilovi*. Sarajevo: Svjetlost.
- Branko TOŠOVIĆ, 2002: *Funkcionalni stilovi – Funktionale Stile*. Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz.
- Katie WALES, 2001: *A Dictionary of Stylistics*. London, New York: Longman.